

ŽENE KOJE ČINE KAZNENA DJELA

Ana Jadrešin, dipl/prof. psih.

Jelena Mustapić, dipl/prof. psih.

Centar za dijagnostiku, Uprava za zatvorski sustav, Zagreb

Sažetak: Brojna istraživanja populacije počinitelja kaznenih djela pokazuju da žene čine značajno manji broj kaznenih djela u odnosu na muškarce, naročito kada su u pitanju nasilni zločini. Tradicionalna uloga žene u društvu podrazumijeva ideju žene kao slabijeg spola i središta obiteljskog života, što se nužno odražava i na različitu stigmatizaciju žena i muškaraca počinitelja kaznenih djela. Kriminološka istraživanja dugo su bila uglavnom usmjerena na muškarce jer se smatralo da žene nisu u mogućnosti počinuti teža kaznena djela. Velika razlika između muških i ženskih počinitelja kaznenih djela daje prostora za daljnje istraživanje bioloških, psiholoških i socioloških čimbenika koji utječu na počinjenje kaznenih djela.

Ovo istraživanje provedeno je na uzorku žena počiniteljica kaznenih djela kojima je izrečena kazna zatvora, a koje su prošle dijagnostičku obradu u Centru za dijagnostiku u Zagrebu u razdoblju od kolovoza 2011. do kolovoza 2012. godine. Istraživanje je usmjereno na analizu, sintezu i predstavljanje psiholoških i sociodemografskih karakteristika zatvorenica te vrsta i karakteristika kaznenih djela koja su počinile.

Zaključak istraživanja upućuje na mogućnosti daljnjih istraživanja kriminaliteta žena, kao i na moguće primjene stečenih saznanja u prevenciji istoga.

Ključne riječi: žene, nasilni zločini, stigmatizacija, kriminalitet

Uvod

Specifičnosti kriminaliteta žena

Zanimanje stručne i šire javnosti za kriminalitet žena počelo je rasti tek posljednjih nekoliko desetljeća. U literaturi se (Kanduč, 2001) razmatraju sljedeći mogući razlozi tog trenda: (1) žene čine neusporedivo manji broj kažnjivih djela od muškaraca, (2) kažnjiva djela žena čine se manje opasnim od kažnjivih djela muškaraca; u strukturi „ženskog“ kriminaliteta prevladavaju imovinska kažnjiva djela, dok je tjelesno nasilje ograničeno uglavnom na područje obiteljskih, intimnih ili ljubavnih odnosa, (3) žene se kao počinitelji, u usporedbi s muškarcima, shvaćaju manje opasnim, odnosno

lakše „savladivima“, a uz to je stupanj recidiviteta kod osuđenica razmjerno nizak, iz čega se može zaključiti da kaznene sankcije imaju, barem s gledišta službeno proglašanih utilitarističkih namjera, bolji učinak na ženske nego na muške osuđenike, (4) kažnjiva djela žena općenito su manje spektakularna, manje senzacionalna od kažnjivih djela muškaraca, pa su i manje zanimljiva za laičku javnost i stručne krugove, s izuzetkom prostitucije.

U većini razvijenih zemalja stopa ženskog kriminaliteta kreće se između 11% i 20%, dok neki autori navode da je taj postotak i manji od 10% (Šućur i Žakman-Ban, 2004). Postoji niz mogućih objašnjenja razlike između kriminaliteta muškaraca i žena, kao što su biološke razlike između muškaraca i žena, ali i razlike u socijalizaciji dječaka i djevojčica.

Martinović (2011) iz perspektive bihevioralne biologije i evolucijske psihologije analizira veću sklonost riziku, agresivnosti, natjecanju i promiskuitetu kod muškaraca kao značajke logično povezane s većom inklinacijom prema kriminalitetu. Žene su po stopi verbalne agresivnosti znatno bliže muškarcima nego po stopi fizičkog oblika agresije, pa tako i kaznene statistike pokazuju da su među počiniteljima kaznenih djela koja podrazumijevaju verbalnu agresivnost (npr. kaznena djela protiv časti i ugleda) žene proporcionalno puno zastupljenije nego kada je riječ o djelima koja obuhvaćaju fizičku agresivnost (npr. kaznena djela protiv života i tijela). Autor zaključuje da javni oblici ženskog kriminaliteta kakvi su zabilježeni u kaznenim statistikama ne odstupaju, na statističkoj razini, od modela ponašanja kakvi se očekuju na temelju istraživanja bihevioralnih znanosti.

S druge strane, različiti autori ističu kako su socijalna i kulturna očekivanja koja se postavljaju pred djevojke znatno drukčija od onih koja se postavljaju pred dječake; kod djevojaka se uglavnom potiče submisivnost, dok su agresivnost i asertivnost neprihvatljive osobine (Lotar i sur. 2010). Kanduč (2001) je mišljenja da opseg i priroda štete, u apsolutnom i relativnom smislu, koju počiniteljice kažnjivih djela prouzrokuju društvu ukazuju u prvom redu na uspješnost društvenog nadzora žene, pri čemu pojam „društveni nadzor“ shvaća u najširem smislu riječi, tako da on obuhvaća sve mehanizme stvaranja konformističkog ponašanja, dakle i spolno diferenciranu socijalizaciju i (ne)formalno sankcioniranje normativnog kršenja, otklona od očekivanog ponašanja, osjećanja i razmišljanja.

Grozđanić i Rittosa (2011) razmatrajući povijesni razvoj kaznenopravnog statusa žene ističu da je u najvećem dijelu povijesti uloga žene bila „tihan uloga smještena u skućen prostor obitelji“ te da je žena u svakodnevnom životu bila rijetko prisutan član zajednice, kojeg se prije svega zastupalo. Pregledom i analizom povijesnih pravnih izvora autori zaključuju da je nejednakost u kažnjavanju u odnosu na spol osobe bila u izravnoj funkciji postizanja određenih ciljeva u zajednici – primjer takvog normiranja predstavlja kazneno djelo preljuba. S tim u vezi, neki kriminolozi povezuju izostanak žena s javne scene s činjenicom malog broja počinjenja kaznenih dje-

la u odnosu na muške počinitelje, u smislu pretpostavke da društveni položaj žena umanjuje mogućnost za počinjenje kaznenih djela.

Usmjeravajući se na razlike u društvenoj percepciji rodnih uloga, brojni su istraživači ispitali razlike u stavovima i stigmatizaciji počinitelja kaznenih djela s obzirom na spol, no dobiveni su rezultati nekonzistentni. Prema nekima, stigmatizacija žena koje su počinile kazneno djelo snažnija je, s obzirom na to da takvo ponašanje žene predstavlja velik raskorak u odnosu na društveno očekivano ponašanje, a žene koje su počinile kazneno djelo percipirane su kao dvostruko devijantne jer u očima javnosti ne samo da su prekršile zakon već su i prekoračile svoju rodnu ulogu (Smart, 1976, prema Lotar i sur., 2010). Drugi istraživači dobivali su rezultate prema kojima je stigmatizacija muških prijestupnika izraženija, što su također objašnjavali razlikom u rodnim ulogama, s obzirom da se muškarcima pripisuje veća agresivnost, autonomija i veća fizička snaga te ih se doživljava opasnijima, a kazneno djelo koje su počinili atribuiralo se internalno, dok se žene doživljava manje sposobnima za činjenje kaznenih djela, a kada i počine kazneno djelo, ono se češće atribuiralo eksternalno (Steffensmeier i Kramer, 1980, prema Lotar i sur., 2010). Rezultati istraživanja na hrvatskoj populaciji (Lotar i sur., 2010) pokazali su pozitivnije stavove sudionika istraživanja prema ženama koje su počinile kazneno djelo u odnosu na muške počinitelje, sudionici istraživanja imali su pozitivnije stereotipe o ženama koje su počinile kazneno djelo, a socijalna distanca sudionika prema počiniteljicama bila je manja u odnosu na počinitelje. Uz to, muškarci su imali pozitivnije stavove prema počiniteljima kaznenih djela bez obzira na spol, a njihova socijalna distanca prema počiniteljima bila je manja nego socijalna distanca žena.

Statistike iz domene fenomenologije ženskog kriminaliteta pokazuju da žene rjeđe čine kaznena djela koja uključuju elemente nasilja (u vezi s agresivnošću kao karakternom osobinom), počinjenje u okviru grupe ili zločinačke organizacije (u vezi sa stvaranjem hijerarhije dominacije, tj. kompetitivnošću kao karakternom osobinom) i seksualno nasilje (u vezi sa sklonošću prema promiskuitetu kao karakternom osobinom). Žene su sklonije počinjenju kaznenih djela nižeg rizika otkrivanja, za koja su propisane niže kazne i koja su nižeg potencijalnog dobitka (Martinović, 2011).

U literaturi se nalaze podaci da su zlostavljanja, siromaštvo i ovisnosti najčešći uzroci kriminala kod žena (Bloom, 1999), prijestupnice su češće i same bile zlostavljane, odnosno bile su u statusu žrtve te znatno češće od muškaraca imaju psihološke i psihijatrijske poremećaje (Teplin i sur., 1996; Byrne i Howells, 2000, prema Šućur i Žakman-Ban, 2004).

Špadijer-Džinić i sur. (2009) u svom su istraživanju identificirali šest faktora zatvoreničkih deprivacija osuđenih žena: deprivacija majčinstva, deprivacija autonomije, deprivacija individualnosti, deprivacija ljudske pažnje i suosjećanja, deprivacija ključne uloge – uloge žene – i deprivacija prijateljskih odnosa.

U skladu s dosadašnjim istraživanjima koja pokazuju da je ženska osuđenička populacija opterećena složenim specifičnim emocionalnim statusom (npr. zbog majčinstva, veće stigmatizacije i sl.) te socijalnim i zdravstvenim statusom, zaključak istraživanja Farkaš i Žakman-Ban (2006) tiče se potrebe individualiziranog penološkog tretmana u fazi prilagodbe penalnim uvjetima, među ostalim, i s obzirom na spol osuđenih osoba.

Pregled podataka prikupljenih aktualnim istraživanjem

Centar za dijagnostiku u Zagrebu

Centar za dijagnostiku u Zagrebu osnovan je 1987. godine na temelju Zakona o izvršenju kazne zatvora u svrhu ostvarivanja načela individualizacije kazne, u smislu izrade odgovarajućih orijentacijskih programa postupanja tijekom izdržavanja kazne. Jedan od osnovnih ciljeva tako izrađenih orijentacijskih programa postupanja jest da vrijeme izvršavanja zatvorske kazne bude iskorišteno što učinkovitije u smislu priprema zatvorenika za život u skladu sa zakonima i društvenim pravilima.

U Centar za dijagnostiku nadležni županijski sudovi, po rješenjima o upućivanju na izvršavanje zatvorske kazne koja donose suci izvršenja s područja cijele Republike Hrvatske, upućuju: (1) sve muške i ženske osobe, državljane Republike Hrvatske, osuđene na zatvorsku kaznu u trajanju duljem od šest mjeseci, odnosno osobe kojima je ostatak kazne po uračunatom pritvoru dulji od šest mjeseci; (2) sve punoljetne osobe kojima je uz zatvorsku kaznu izrečena sigurnosna mjera obveznog psihijatrijskog liječenja, bez obzira na duljinu izrečene zatvorske kazne; (3) zatvorenike čija je zatvorska kazna preuzeta na izvršavanje sukladno međunarodnom ugovoru.

Ispitanice

Istraživanje je provedeno na uzorku od 64 žene počiniteljice kaznenih djela kojima je izrečena zatvorska kazna, a koje su prošle dijagnostičku obradu u Centru za dijagnostiku u Zagrebu u razdoblju od kolovoza 2011. do kolovoza 2012. godine.

Tijekom navedenog jednogodišnjeg razdoblja dijagnostičku obradu u Centru prošlo je sveukupno 114 žena, što čini 6% od ukupnog broja zatvorenika koji su u tom razdoblju dijagnostički obrađeni u Centru.

Karakteristike zatvorenica

S obzirom na dob, najveći je broj zatvorenica u kategoriji od 31 do 40 godina (31%), zatim od 41 do 50 godina (28%), od 51 do 60 godina (20%), od 20 do 30 godina (13%), a najmanji u kategoriji starijih od 61 godine (8%).

Po stupnju obrazovanja najzastupljenije su one sa srednjom stručnom spremom (58%), zatim one s djelomično ili u potpunosti završenom osnovnom školom (20%), podjednako su zastupljene one s višom i visokom stručnom spremom (po 8%), a najmanje je nepismenih (6%).

Uspoređene po radnom statusu, najbrojnije su nezaposlene zatvorenice (78%), dok su zaposlene i umirovljenice zastupljene podjednako u značajno manjem broju (po 11%).

Prema bračnom statusu, najviše ih je u braku (41%) ili neudanih (25%), a manji broj njih živi u izvanbračnoj zajednici (15%), razvedene su (11%) ili udovice (8%).

Što se konzumacije alkohola tiče, 47% uopće ga ne konzumira, isto toliko (47%) konzumira ga na razini društvene potrošnje, dok ga samo 3% konzumira na razini zlouporabe, a isto ih toliko (3%) ima dijagnosticiranu ovisnost o alkoholu.

Njih 20% ima dijagnosticiranu ovisnost o opojnim drogama; ostale negiraju zlouporabu droga.

Njih 20% bilo je na ranijem psihijatrijskom tretmanu.

Pokušaj suicida i/ili samoozljeđivanje potvrđuju 4 zatvorenice.

Njih 48% kriminalne su recidivisticke, odnosno već su ranije bile osuđivane.

O sociopatološkim pojavama tijekom odrastanja u primarnoj obitelji izvještava njih 40%.

Intelektualni status zatvorenica slijedi krivulju normalne distribucije – većina je prosječno inteligentna.

Psihološke karakteristike zatvorenica uključuju nedostatno razvijene vještine suočavanja sa stresom, emocionalnu nezrelost i nestabilnost, impulzivnost – nisku samokontrolu, nekritičnost – neadekvatan uvid, poremećaje osobnosti (emocionalno nestabilni i drugi), nedostatno internalizirane društvene i moralne norme, anksioznost, somatizaciju, nedostatno razvijene socijalne vještine, sklonost rizičnim ponašanjima, nedostatno razvijene vještine suočavanja i rješavanja problema, slabiju procjenu rizika, rigidnost mišljenja, pasivnu ovisnost u odnosima – sugestibilnost, reducirane adaptibilne kapacitete.

Najčešći su obrambeni mehanizmi zatvorenica projekcija, negacija i racionalizacija.

Karakteristike kaznenih djela koja su počinile žene, duljina izrečenih kazni, stav prema djelu, procjena kriminalnog povrata

Polovica zatvorenica u uzorku osuđena je zbog kaznenih djela gospodarskog kriminaliteta (51%), slijede one osuđene zbog kaznenih djela protiv imovine – krađe, teške krađe (18%), zbog zlouporabe opojnih droga

(13%), povrede dužnosti uzdržavanja maloljetnog djeteta te zapuštanja i zlostavljanja djeteta ili maloljetne osobe (8%), izazivanja prometne nesreće (3%), zatim ubojstva – uključujući ubojstva u pokušaju i u pomaganju (3%), prostitucije (2%) i uspostave ropstva i prijevoza robova (2%).

Najvećem broju zatvorenica izrečena je kazna zatvora u trajanju od 1 do 2 godine (41%), zatim u trajanju do 1 godine (23%) i, u vrlo sličnom postotku, od 2 do 3 godine (22%), a manjem broju u trajanju od 3 do 4 godine (9%) i duljem od 5 godina (5%).

Počinenje kaznenog djela negira ili je prema njegovu počinjenju nedostavno kritičan najveći broj zatvorenica (38%), no gotovo je isto toliko njih prema počinjenju djela primjereno kritično (36%), dok je stav ostalih zatvorenica opisan kao indiferentan (26%).

Kriminalni povrat za većinu je zatvorenica procijenjen kao neizvjestan (37%), za relativno sličan broj (33%) kao malo vjerojatan, dok je za njih 14% vjerojatan, odnosno za 16% vrlo vjerojatan.

S obzirom na procjenu rizičnosti i druge faktore određene Okvirnim mjerilima za upućivanje i razvrstavanje zatvorenika na izdržavanje kazne zatvora, najveći broj zatvorenica upućen je na daljnje izdržavanje kazne u zatvorene uvjete (njih oko 65%), u poluotvorene uvjete upućeno je njih oko 30%, a njih tek oko 5% u otvorene uvjete. (Zakonom o izvršavanju kazne zatvora kaznionice se dijele na zatvorene, poluotvorene i otvorene, ovisno o stupnju sigurnosti i ograničenju slobode kretanja zatvorenika.)

Zaključna promišljanja

Podaci prikupljeni ovim istraživanjem daju samo djelomičan uvid u karakteristike žena koje čine kaznena djela i karakteristike kaznenih djela počinjenih od strane žena. S obzirom da je ovo istraživanje bilo deskriptivno i da je provedeno na relativno malom uzorku – što već samo po sebi ograničava mogućnost interpretacije i generalizacije rezultata – dobivene rezultate potrebno je razmatrati kao polazišnu točku i smjernice za daljnja istraživanja kriminaliteta žena.

U svrhu boljeg razumijevanja složene pojavnosti kriminaliteta žena i faktora koji mu doprinose, a naročito faktora koji povećavaju rizik kriminalnog recidivizma, buduća istraživanja mogla bi se usmjeriti na utvrđivanje povezanosti između pojedinih faktora te utvrđivanje njihova doprinosa u procjeni vjerojatnosti kriminalnog recidivizma.

Na tragu navedenog jesu i poteškoće s kojima su se istraživači susreli prilikom prikupljanja i obrade podataka, vezano uz nedostatak instrumenta za procjenu vjerojatnosti kriminalnog povrata kojim bi se povećala objektivnost i preciznost procjena. Ispitivanjem faktora koji povećavaju rizik kriminalnog recidivizma na uzorku hrvatskih zatvorenica i usporedbom dobive-

nih rezultata s internacionalnim podacima moglo bi se doprinijeti prilagodbi postojećih instrumenata i početku njihove primjene u standardnoj obradi zatvorenica. Osim toga, detaljnija analiza faktora koji doprinose kriminalnom recidivizmu otvara mogućnost revidiranja i prilagođavanja postojećih ili osmišljavanja novih specifičnih programa rehabilitacije u svrhu njegove prevencije.

Na isti bi se način mogli ispitati i faktori koji ukazuju na povećan rizik od neprilagođenog ponašanja zatvorenica tijekom izdržavanja kazne (usporedbom rezultata dobivenih prvom dijagnostičkom obradom zatvorenica u Centru za dijagnostiku s izvješćima o ponašanju i tijeku izdržavanja prethodne kazne – kod recidivistica, odnosno povratnica). I ovdje bi se dobiveni rezultati mogli koristiti za izradu standardiziranog upitnika koji bi povećao objektivnost i preciznost procjene, ali i za poduzimanje odgovarajućih koraka kojima bi se dodatno smanjila vjerojatnost manifestacije rizičnih ponašanja kod zatvorenica u penalnim uvjetima.

Napominjemo da su navedene aktivnosti već sada dio standardnog dijagnostičkog i tretmanskog postupanja te da je izrada i prilagodba navedenih upitnika u tijeku, no prikupljanjem dodatnih informacija i zaključaka na uzorku hrvatskih zatvorenica povećala bi se njihova preciznost i objektivnost procjene u zatvorskom sustavu u Hrvatskoj.

Literatura

1. Farkaš, R. i Žakman-Ban, V. (2006). Obilježja procesa prilagodbe zatvorskim uvjetima zatvorenika/zatvorenica s obzirom na sociodemografske i kriminološke osobnosti. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 13(2), 957-990.
2. Grozdanić, V. (Ur.). (2011). *Kada žena ubije – interdisciplinarni pristup*. Rijeka: Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci.
3. Grozdanić, V. i Šelih, A. (Ur.). (2001). *Žene i kazna zatvora*. Rijeka: Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci.
4. Lotar, M., Kamenov, Ž. i Lebedina Manzoni, M. (2010). Spolne razlike u stigmatizaciji osuđenih počinitelja kaznenih djela. *Kriminologija i socijalna integracija*, 18(2), 1-104.
5. Špadijer-Džinić, J., Pavićević, O. i Simeunović-Patić, B. (2009). Žena u zatvoru – deprivacije zatvoreničkog života. *Sociologija*, 51(3), 225-246. doi: 10.2298/SOC0903225S
6. Šućur, Z. i Žakman-Ban, V. (2005). Značajke života i tretmana žena u zatvoru. *Društvena istraživanja*, 14(6), 1055-1079.

Women who commit crimes

Abstract: Numerous studies on the population of offenders show that women make significantly fewer offenses than men, especially in relation to violent crimes. The traditional role of women in society includes the idea of women as the weaker sex and the centre of family life, which necessarily reflects on the difference in stigmatization of men and women offenders. Criminological research was for a long time mainly focused on men because women were not considered capable of committing serious offenses. The big difference between male and female offenders gives scope for further exploration of the biological, psychological and sociological factors that influence the commission of a crime. This study was conducted on a sample of women, the perpetrators of criminal acts sentenced to prison, that passed the diagnostic testing at the Centre for Diagnostics in Zagreb, in the period from August 2011 to August 2012. The research is focused on the analysis, synthesis and presentation of psychological and socio demographic characteristics of prisoners, and the types and characteristics of the crimes they committed. The conclusion of the study suggests implications for future research in female crime, and the possible application of the acquired results to its prevention.

Key word: women, violent crimes, stigmatization, criminality

Frauen, die Straftaten begehen

Zusammenfassung: Zahlreiche Studien über die Straftäterpopulation belegen, dass Frauen deutlich weniger Straftaten, vor allem weniger Gewaltverbrechen, als Männer begehen. Die traditionelle Rolle der Frau in der Gesellschaft beinhaltet die Idee der Frau als schwächeres Geschlecht und als Mittelpunkt der Familie. Deswegen werden Frauen, die eine Gewalttat begangen haben, zwangsläufig anders stigmatisiert als männliche Gewalttäter. Die kriminologische Forschungsarbeit beschäftigte sich lange Zeit ausschließlich mit Männern, weil vorausgesetzt wurde, dass Frauen nicht zu schwereren Straftaten fähig wären. Dieser große Unterschied zwischen männlichen und weiblichen Tätern gewährt Spielraum für die Erforschung biologischer, psychologischer und soziologischer Faktoren, die das Begehen eines Verbrechens bewirken. Diese Untersuchung wurde mit einer Gruppe von Frauen durchgeführt, die als Straftäterinnen zu Gefängnisstrafen verurteilt worden waren. Alle waren von August 2011 bis August 2012 im Diagnostikzentrum in Zagreb diagnostisch bearbeitet worden. Diese Forschungsarbeit konzentriert sich auf die Analyse, Synthese und Darstellung der psychologischen und soziodemografischen Merkmale der weiblichen Häftlinge sowie auf die Art und Charakteristiken der begangenen Verbrechen. Die Ergebnisse der Untersuchung legen sowohl die Fortsetzung der Untersuchung weiblicher Kriminalität als auch die Anwendung der Forschungsergebnisse zur Prävention von Verbrechen nahe.

Schlüsselwörter: Frauen, Gewaltverbrechen, Stigmatisierung, Kriminalität